

Jacek Chotkowski

Politechnika Koszalińska w Koszalinie

DYLEMATY POLITYKI PAŃSTWA WOBEC WSI I ROLNICTWA W POLSCE

*DILEMMAS OF THE STATE POLICY TOWARDS THE RURAL AREAS AND
AGRICULTURE IN POLAND*

Słowa kluczowe: rolnictwo, obszary wiejskie, rozwój, polityka państwa

Key words: agricultura, rural areas, development, state policy

Synopsis. Przeprowadzono analizę uwarunkowań i kierunków polityki rolnej naszego kraju w najbliższych latach. Na tle trendów globalnych oraz założeń Wspólnej Polityki Rolnej UE omówiono ważniejsze wyzwania polityki państwa wobec sektora rolniczego i wiejskiego. Specyfika tej dziedziny gospodarki przesądza o roli interwencjonizmu państwa jako istotnego czynnika rozwoju. Omówiono dylematy wyboru konkretnych kierunków polityki rolnej, warunkującej jej skuteczność.

Wstęp

W ramach koncepcji teoretycznych aktywna rola polityki państwa w kierowaniu rozwojem gospodarczym, podkreślana jest w kierunku ekonomii instytucjonalnej [Stankiewicz 2007]. Kierunek ten akceptuje wiodącą rolę wolnego rynku, jednak skuteczność jego mechanizmów uzależnia od istnienia określonego otoczenia instytucjonalnego. Instytucje stanowią według Northa „reguły gry społecznej” (lub ustanowione przez społeczeństwo normy), które pełnią rolę „makroregulatorów” rozwoju gospodarczego [Czernasty, Czyżewski 2007]. Szczególna rola polityki państwa w rozwoju sektora agrobiznesu wynika z jego specyfiki. Powoduje ona, że mechanizm rynkowy transferuje nadwyżkę ekonomiczną z rolnictwa do pozarolniczych ogniw agrobiznesu: przetwórstwa, handlu i sfery zaopatrzenia w środki produkcji [Woś, Zegar 2002]. Instrumenty polityki rolnej powinny być w tej sytuacji nakierowane na wyrównywanie dochodów producentów rolnych w stosunku do innych dziedzin gospodarki oraz stymulowanie zmian strukturalnych zwiększających efektywność jednostek sektora. Rozdrobniona struktura polskiego rolnictwa, brak integracji pionowej z przemysłem oraz monopolizacja działania ze strony handlu stawiają rolnictwo w gorszej pozycji konkurencyjnej [Działania MRiRW...2009]. Szczególne zadania polityki rolnej z tego tytułu dotyczą okresów kryzysu ekonomicznego. Kierunki polityki rolnej powinny uwzględniać m. in. następujące trendy zachodzące w światowym i europejskim agrobiznesie [Chotkowski 2007]:

- industrializacja rolnictwa w krajach rozwiniętych,
- wdrażanie postępu technologicznego, biologicznego, w tym ekspansja odmian roślin genetycznie modyfikowanych,
- stopniowa liberalizacja rynków rolnych,
- spadek dochodów i pogarszanie się sytuacji ekonomicznej rolnictwa,
- zmiana zasad subsydiowania rolnictwa w krajach rozwiniętych w kierunku wspierania dochodów rolników i rozwoju obszarów wiejskich (pozarolniczych funkcji wsi),
- rosnąca koncentracja po stronie odbiorców produktów rolnych,
- wzrost zapotrzebowania na żywność wytwarzaną metodami integrowanymi i ekologicznymi.

Wdrożenie mechanizmów Wspólnej Polityki Rolnej

Z chwilą akcesji naszego kraju do Unii Europejskiej zasadnicze elementy polityki wobec rolnictwa i wsi kształtowane są w ramach Wspólnej Polityki Rolnej. Polska w ostatnich pięciu latach dostosowała prawodawstwo i instytucjonalny system wdrażania instrumentów tej polityki. Obecnie trwają dyskusje nad przyszłością rolnictwa europejskiego i kształcie WPR na lata 2014-2020.

Obserwuje się rosnące znaczenie zjawisk o charakterze globalnym, jak: rosnący popyt na żywność, perspektywa trwale wysokich cen energii, zagrożenie ocieplaniem się klimatu, degradacja bioróżnorodności, dysproporcje w tempie przyrostu naturalnego [Guba 2008]. Jednym z istotnych dla Polski kierunków przyszłej WPR jest planowane wyrównywanie płatności bezpośrednich [Sawicki 2009]. Kraj nasz stoi na stanowisku, że WPR musi być kontynuowana i finansowana na podobnym poziomie jak obecnie. Powinna ewoluować w kierunku pełnienia przez rolnictwo służebnej roli wobec środowiska (przy wsparciu budżetowym) i wspierania wytwarzania zdrowej żywności [Sawicki 2009]. Zmiany WPR oznaczają dalsze ograniczanie form interwencji rynkowej i są nakierowane na osiągnięcie następujących celów [Stańko 2009]:

- sprostanie przez rolnictwo wymaganiom rynku przez dostosowanie produkcji do jego potrzeb,
- niezakłócanie konkurencji w handlu międzynarodowym,
- wzmocnienie konkurencyjności i innowacyjności w sektorze, zgodnie z wymaganiami rynku globalnego.

Polska jako członek UE powinna zgłaszać konkretne wnioski dotyczące maksymalnego uproszczenia WPR i stabilizacji jej rozwiązań [Sawicki 2009]. Chodzi o likwidowanie nadmiernej biurokracji i liczby przepisów prawnych. Biorąc pod uwagę utrzymywanie się od 2004 r. drastycznie niskiego polskiego limitu produkcji skrobi ziemniaczanej. Należy bardziej skutecznie zabiegać o interesy polskiego rolnictwa na forum UE. W ocenie większości specjalistów ogólny bilans przynależności polskiego rolnictwa i wsi do UE jest zdecydowanie pozytywny.

Zwiększenie czy zmniejszenie elementów interwencjonizmu w polityce rozwoju

W warunkach wolnorynkowego ustroju gospodarczego głównym czynnikiem rozwoju określonej gałęzi gospodarki, w tym rolnictwa są mechanizmy rynku. Na paradygmacie równowagi podaży i popytu oparte są dominujące teorie ekonomiczne [Stankiewicz 2007]. Jak m. in. wskazują badania ankietowe studentów Politechniki Koszalińskiej, liberalną koncepcję polityki ekonomicznej (niskie podatki, prywatyzacja, wolny rynek, brak interwencji państwa w procesy gospodarcze) uznaje się za bardziej skuteczną [Chotkowski i in. 2009]. W związku z obecnym kryzysem wyrażone poglądy prawdopodobnie nie byłyby tak jednoznaczne. Ze względu m. in. na wspomniane upośledzenie ekonomiczne rolnictwa wobec innych sektorów oraz pełnienie ogólnonarodowych funkcji ochrony krajobrazu i środowiska przyrodniczego (również kulturowego) istnieje uzasadnienie aktywnego włączenia się polityki państwa (również pozostałych instytucji gospodarki rynkowej) w rozwój sektora. Instrumenty tej polityki nie mogą jednak zakłócać mechanizmu rynkowego. Przez wzmocnianie rynku rozumiemy wzmocnianie (ale nie przez zajęcie pozycji monopolistycznej) podmiotów uczestniczących w rynku po stronie popytu i podaży, aby były zdolne do ekspansji rynkowej, w tym na rynkach zagranicznych. Rozwój rynku to również poszerzanie integracji pionowej (m. in. kontraktacji), integracji poziomej (grupy producenckie), tworzenie zrzeszeń i organizacji przedstawicielskich podmiotów rynkowych, doskonalenie systemów informacji rynkowej oraz rozbudowa innych instytucji infrastruktury rynku.

Ukierunkowanie polityki rolnej na cele długo- czy krótkookresowe

W dotychczasowej polityce rolnej przeważały programy doraźne, najczęściej stanowiące reakcję na bieżące problemy poszczególnych rynków rolnych. Przykładowo aktualnie preferowane są następujące działania przeciwdziałające kryzysowi [Działania MRiRW... 2009]:

- przyspieszenie absorpcji środków UE,
- wsparcie eksportu rolno-spożywczego,
- pełniejsze korzystanie z innych instrumentów pomocowych UE,
- poszerzenie zakresu poręczeń i gwarancji kredytowych skarbu państwa,
- program wsparcia małych i średnich przedsiębiorstw oraz grup producenckich.

W celu zapewnienia niezbędnej równowagi między krótkoterminowymi a długoterminowymi celami polityki rolnej Majewski i Dalton [2000] proponują oprócz program strategiczny dla wsi i rolnictwa na wyjściowych czterech strategiach: obniżaniu kosztów produkcji przez wzrost produktywności i konkurencję, oryginalności i jakości, trwałego rozwoju (*sustainability*), rozwoju obszarów wiejskich. W Polsce dotychczas nie udało się uzgodnić i sformułować długofalowej kompleksowej strategii sektora rolnego. Porozumienie głównych środowisk rolnictwa i wsi warunkuje realizację długookresowej polityki rozwoju mechanizmów rynkowych i infrastruktury. Ostatnio

szczególnie pilne jest opracowanie programu retencji wodnej w celu przeciwdziałania powtarzającym się zjawiskom suszy. Występowanie z jednolitym stanowiskiem warunkuje również skuteczność polskich postulatów zgłaszanych na forum UE.

Wspieranie regionów o najwyższej efektywności czy najsłabszych, w tym obszarów wiejskich

Poszczególne regiony naszego kraju, ze względu na posiadane zasoby, położenie geograficzne, historycznie ukształtowany poziom gospodarki, jak też jakość zasobów ludzkich, charakteryzują się zróżnicowanym poziomem rozwoju. Niekiedy kwestionuje się ekonomiczne uzasadnienie inwestowania w regionach opóźnionych, zamiast w regionach najsilniejszych. Jednak dylemat ten został wcześniej rozstrzygnięty w najważniejszych dokumentach Unii Europejskiej. W traktacie ustanawiającym Wspólnotę Europejską stwierdza się: „*W szczególności Wspólnota mierza do zmniejszania różnic ekonomicznych i społecznych między regionami, jak i zmniejszenia stopnia zacofania gospodarczego regionów lub wysp najmniej uprzywilejowanych, w tym obszarów wiejskich*” [Małuszyńska 2007]. Ze względu na duże zróżnicowanie warunków przyrodniczych, rynkowych oraz dotyczących struktur wytwórczych rolnictwa uzasadniony jest rozwój polityki regionalnej, posługującej się określonymi instrumentami [Spychalski 2005].

Obszary wiejskie muszą, m. in. korzystając ze środków pomocowych UE wzmacniać swoją konkurencyjność. Proces tworzenia przewagi konkurencyjnej polega nie tylko na podnoszeniu atrakcyjności inwestycyjnej, wdrażaniu przedsięwzięć i postępu technicznego, ale na umiejętnym wydobyciu i uruchomieniu regionalnych i lokalnych czynników stymulujących wzrost i połączenie ich z czynnikami makroekonomicznymi [Kuciński 1998]. Jak stwierdza Wilkin [2000], najważniejszą barierą rozwoju polskiej wsi jest brak aspiracji, ambicji i aktywności mieszkańców. Stąd w inwestycjach dotyczących rozwoju obszarów wiejskich należy zrównoważyć nakłady na inwestycje „twarde” (infrastruktura) z nakładami na rozwój kapitału ludzkiego i społecznego. Z kolei w ramach programu rozwoju obszarów wiejskich należy zapewnić odpowiedni udział wsparcia rolnictwa w stosunku do dziedzin pozarolniczych. Rozwój rolnictwa warunkuje bowiem realizację przedsięwzięć biznesowych zwiększających wartość dodaną produktów rolnych oraz kształtuje popyt na usługi pozarolnicze.

Wspieranie gospodarstw o wysokiej intensywności produkcji oraz gospodarstw o produkcji zrównoważonej

W Polsce dominować będzie w najbliższej przyszłości model rolnictwa zachodnioeuropejskiego, oparty na gospodarstwach rodzinnych [Ziętara 2008]. Model rolnictwa plantacyjnego dotyczący działalności na dużych przestrzeniach będzie odgrywać większą rolę jedynie w takich województwach, jak: zachodniopomorskie, warmińsko-mazurskie, pomorskie, lubuskie. Globalizacja zwiększa rolę intensywnej produkcji w dużej skali (obniżka kosztów). Model alternatywny to produkcja integrowana i ekologiczna. Do tego ostatniego modelu zaliczyć należy produkty tradycyjne i regionalne, gdzie wyróżnikiem jest jakość i naturalność, a nie konkurencyjnie niskie koszty. Logika podpowiada, iż najlepszy byłby tzw. dualny model rozwoju. W zależności od warunków ekonomicznych i rynkowych część gospodarstw realizowałaby strategię niskich kosztów, a druga część strategię wysokiej jakości [Runowski 2007, Woś, Zegar 2002]. Jednak to współistnienie systemów produkcji nie zawsze jest możliwe. Przykładowo uprawa odmian genetycznie modyfikowanych w danym rejonie może utrudniać produkcję ekologiczną.

Preferowanie naukowych badań podstawowych czy stosowanych i rozwojowych

Nakłady na naukę, w tym naukę rolniczą zaliczane są do najbardziej efektywnych i najszybciej zwracających się kierunków wydatkowania środków budżetowych [Runowski 2007]. Mimo zapowiedzi wynikających z tzw. strategii lizbońskiej, dotychczas poziom nakładów na badania naukowe jest w Polsce kilkakrotnie niższy w porównaniu z krajami zachodnimi.

Niezależnie od konieczności ogólnego zwiększenia nakładów na naukę oraz naukę rolniczą, istnieje potrzeba zmiany priorytetów w finansowaniu kierunków badań. Największe znaczenie dla postępu w praktyce rolniczej mają bowiem badania utylitarne, czyli nakierowane na wdrożenie i

zastosowanie w gospodarce. Niestety od dłuższego czasu udział badań podstawowych utrzymuje się na wysokim poziomie, przy jednoczesnym spadku udziału badań stosowanych i prac rozwojowych [Narodowe ... 2007]. Dodatkowo instytuty rolnicze pracują na rzecz kilkuset tysięcy gospodarstw i nie mają możliwości pobierania opłat za wdrożenia wyników prac badawczych, jak dzieje się to w i niektórych laboratoriach przemysłu spożywczego.

Oprócz wzrostu poziomu nakładów na naukę, konieczna jest więc pilna zmiana priorytetów w naukach rolniczych w kierunku preferowania badań o charakterze wdrożeniowym (badania stosowane i rozwojowe). Wśród kierunków badań należy wzmocnić rolę postępu biologicznego (może być stosowany również w mniejszych gospodarstwach) oraz nauk ekonomicznych (oprócz kreowania postępu ekonomiczno-organizacyjnego weryfikuje oferowane rolnictwu technologie) [Klepacki 2005]. Przedstawiciele nauk ekonomicznych powinny odgrywać ponadto większą rolę w zarządzaniu nauką.

Tworzenie korzystnych warunków rozwoju przedsiębiorczości i inwestowania

Polskie rolnictwo i agrobiznes w celu zwiększenia swojej konkurencyjności na rynku międzynarodowym musi inwestować w unowocześnienie środków produkcji, technologii, bazy przechowalniczej, przetwórczej i logistycznej. Polityka państwa powinna w tej sytuacji tworzyć korzystne warunki ekonomiczne i organizacyjno-prawne powstawania nowych firm i inwestowania. Chodzi o realizację filozofii upraszczania i przejrzystości systemu prawnego, likwidacji nadmiernej biurokracji, ułatwienia powstawania nowych firm, zmniejszenia obciążeń fiskalnych oraz uproszczenia i stabilizacji systemu podatków. W poszczególnych gałęziach produkcji rolniczej istnieją duże możliwości poprawy efektywności i warunków rozwojowych przez niewymagające inwestycji decyzje administracyjne i zmiany uregulowań prawnych. Istniejące bariery przedsiębiorczości są szczególnie uciążliwe w odniesieniu do terenów wiejskich i powinny być w trybie pilnym eliminowane. Przykładowo najważniejszą barierą rozwoju producenckich grup marketingowych, oprócz przyzwyczajenia rolników do indywidualnego prowadzenia biznesu, jest objęcie grupowej działalności podatkiem dochodowym.

Uzasadnione jest rozważenie, w ramach obowiązujących regulacji w zakresie liberalizacji rynku, możliwości priorytetowego traktowania drobnych polskich firm przetwórstwa, producentów środków do produkcji rolniczej (np. odmian roślin uprawnych) i innych firm agrobiznesu. Rosnący udział w rynku rolnym koncernów globalnych powodowany jest często nie ich przewagą jakościową, ale skalą obrotu i agresywnym marketingiem, co w wielu wypadkach oznacza import bezrobocia do Polski.

Ze względu na walory jakościowe uzasadnione jest ponadto udzielanie większego wsparcia ekonomicznego i marketingowego żywności ekologicznej, tradycyjnej, regionalnej i innej o walorach naturalnych. Rozproszeni producenci tej żywności mają bowiem najczęściej mniejsze możliwości rynkowe w porównaniu z dużymi przedsiębiorstwami, oferującymi żywność wysokoprzetworzoną. Wzmocnieniu pozycji rynkowej żywności naturalnej sprzyjałoby promocja racjonalnego żywienia zamiast ekspansji modelu „macdonaldyzacji”. Producenci i sprzedawcy żywności naturalnej są dodatkowo zbyt rygorystycznie traktowani przez służby sanitarne. Przykładem jest zakaz sprzedaży mleka „prosto od krowy”, które niewątpliwie przewyższa pod względem wartości odżywczej i smakowej mleko pasteryzowane. Dodatkowo wydaje się, że służby fitosanitarne i weterynaryjne bardziej sprzyjałyby rozwojowi eksportu, gdyby pełniłyby nie tylko rolę „policyjną”, ale i doradcą dla producentów i eksporterów.

Wśród działań stymulujących przedsiębiorczość należy wymienić wsparcie programów promocyjnych polskich produktów rolno-spożywczych na rynku międzynarodowym oraz realizację innych działań sprzyjających rozwojowi eksportu, np. skuteczną likwidację barier fitosanitarnych w eksporcie do Federacji Rosyjskiej.

Oddziaływanie w kierunku racjonalizacji zmianowania roślin

W ostatnich latach zachodzą niekorzystne zmiany w strukturze zasiewów polskiego rolnictwa. Zmniejsza się areal uprawy roślin uprawnych oddziałujących na poprawę żyzności gleb w płodozmianie, jak: ziemniaki, buraki cukrowe, motylkowe, strączkowe, inne rośliny pastewne. Natomiast udział zbóż w strukturze zasiewów w części województw (lubelskie, łódzkie, lubuskie, śląskie, mazowieckie, wielkopolskie) przekroczył 75%. Jednocześnie przewiduje się zwiększanie udziału

gatunków bardziej intensywnych: pszenicy i jęczmienia [Stańko 2009]. Uniemożliwi to pełne stosowanie w produkcji zasad dobrych praktyk rolniczych oraz trudności w spełnianiu kryteriów rolno-środowiskowych. Konsekwencją może być stopniowa degradacja i spadek plonów wszystkich roślin uprawnych. Powyższe niekorzystne zjawiska wynikają z obiektywnych procesów rynkowych, jednak uzasadnione jest podjęcie w ramach polityki rolnej próby przeciwdziałania tym niekorzystnym efektom zewnętrznym gospodarki rolnej.

Podsumowanie

W Polsce rolnictwo odgrywa znacznie większą rolę w strukturze gospodarki niż w innych krajach. Stąd większa się znaczenie polityki rolnej. Zgodnie z koncepcją ekonomii instytucjonalnej stanowi ona ważny element otoczenia instytucjonalnego, a zarazem jednym z jej celów jest rozbudowa sprzyjających rozwojowi rolnictwa instytucji. Ogólnie powinna ona być bardziej aktywna, zarówno w zakresie wspierania krajowego rolnictwa, jak i odpowiedniego kształtowania instrumentów polityki w ramach Unii Europejskiej. Powinna w miarę możliwości łagodzić negatywne skutki transferowania przez rynek wartości dodanej z rolnictwa do pozarolniczych działów gospodarki. Opracowanie skutecznej strategii rozwoju nie jest sprawą prostą. W szczególności wymaga rozstrzygnięcia wielu dylematów. Uzasadnione jest ustalenie długookresowej strategii rozwoju rolnictwa, nastawionej na rozwój mechanizmów rynkowych i infrastruktury. Porozumienie wokół jej celów i instrumentów większości środowisk reprezentujących wieś i rolnictwo jest warunkiem skutecznego wdrożenia oraz wzmocnienia pozycji Polski na forum Unii Europejskiej.

W polityce państwa wobec wsi i rolnictwa zakłada się realizację koncepcji rozwoju wielofunkcyjnego. Oznacza ona „wzmocnienie ekonomiczne gospodarstw rolnych i poprawę konkurencyjności sektora rolno-spożywczego z jednoczesnym zapewnieniem instrumentów na rzecz różnicowania” [Narodowe...2007]. W polityce rozwoju obszarów wiejskich, w tym tworzeniu pozarolniczych możliwości zatrudnienia, należy raczej stawiać na rozwój przedsiębiorczości, czyli tworzenie nowych, najczęściej małych firm. Przyciągnięcie dużych inwestorów jest mniej realne. Najważniejsze czynniki sprzyjające przedsiębiorczości to uproszczenie prawa i procedur, zmniejszenie obciążeń fiskalnych, doradztwo i szkolenia organizowane przez państwo. Chodzi jednak o polityczną wolę rzeczywistego postępu w tym zakresie.

Różnicowanie dochodów, warunków przyrodniczych i strukturalnych rolnictwa uzasadnia stworzenie możliwości prowadzenia regionalnej polityki rozwoju rolnictwa. Podobnie celowe jest priorytetowe traktowanie produkcji żywności wysokiej jakości: ekologicznej, tradycyjnej i integrowanej. Uzasadnia to zarówno wpływ tych produktów na zachowanie zdrowia ludności jak i ochronę środowiska przyrodniczego.

Literatura

- Chotkowski J.** 2007: Marketingowe podstawy rozwoju rynku nasion rolniczych. Monogr. i Rozpr. Nauk. IHAR, nr 26, Radzików.
- Chotkowski J., Ryk M., Rychter N.** 2009: Przedsiębiorczość i rozwój regionu w opiniach studentów Politechniki Koszalińskiej. [W:] Marketing w rozwoju turystyki, Chotkowski J. (red.). Politechnika Koszalińska, Koszalin, 13-25.
- Czternasty W., Czyżewski B.** 2007: Struktury kierowania agrobiznesem w Polsce. Teoria, analiza i tendencje. Wyd. AE, Poznań
- Działania MRiRW na rzecz stabilności i rozwoju wersja robocza. 2009: MRiRW, Warszawa [www.minrol.gov.pl 27.04].
- Guba W.** 2008: Przewidywany kształt WPR w latach 2013-2020 z uwzględnieniem polskich priorytetów. [W:] Wyzwania przed obszarami wiejskimi i rolnictwem w perspektywie lat 2014-2020, Kłodziński M. (red.). IRWiR PAN, Warszawa, 189-197.
- Klepcki B.** 2005: Ważniejsze zagadnienia rozwoju nauki i środowiska ekonomiczno-rolniczego. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 4, 72-76.
- Kuciński K.** 1998: Konkurencyjność jako zagadnienie regionalne. SGH, Instytut Funkcjonowania Gospodarki Narodowej, Warszawa.
- Majewski E., Dalton G.** 2000: Strategiczne wyzwania dla polskiego rolnictwa, wsi i sektora przetwórstwa żywności w kontekście akcesji do UE. [W:] Strategiczne opcje dla polskiego sektora agrobiznesu w świetle analiz ekonomicznych, Majewski E., Dalton G. (red.). SGGW, FAPA, Wieś Jutra, Warszawa, 7-40.
- Maluszyńska E.** 2007: Polityka regionalna polityka spójności. [W:] Kompendium wiedzy o Unii Europejskiej, Maluszyńska E., Gruchman G. (red.). Wyd. Naukowe PWN, Warszawa, 238-264.
- Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013 wspierające wzrost gospodarczy i zatrudnienie. 2007: Narodowa Strategia Spójności. MRR, Warszawa [www.funduszeuropejskie.gov.pl/WstepDoFunduszyEuropejskich/Dokumenty/NSRO.maj2007.pdf].

- Runowski H.** 2007: Zmiany w statusie nauk rolniczych w krajach o rozwiniętej gospodarce rynkowej i związane z tym zmiany w organizacji hodowli roślin. Monografie i Rozprawy Naukowe IHAR, nr 27, 7-18.
- Sawicki M.** 2009: Kierunki zmian Wspólnej Polityki Rolnej. *Ziemiak Polski*, nr 2, 4-5.
- Spychalski G.** 2005: Mezoekonomiczne aspekty kształtowania rozwoju obszarów wiejskich. IRWiR PAN, Warszawa.
- Stankiewicz W.** 2007: Historia myśli ekonomicznej. PWE, Warszawa.
- Stańko S.** 2009: Podaż i popyt w Europie a perspektywy produkcji rolniczej w Polsce. *Biuletyn Informacyjny ARR*, nr 4, 31-53.
- Wilkin J.** 2001: Jak wspierać polską wieś, aby jej nie zaszkodzić?. *Wiś Jutra*, nr 12, 39-40.
- Woś A., Zegar J.** 2002: Rolnictwo społecznie zrównoważone. IERiGŻ, Warszawa.
- Ziętara W.** 2008: Uwagi o przyszłości polskich gospodarstw. [W:] Wyzwania przed obszarami wiejskimi i rolnictwem w perspektywie lat 2014-2020, Kłodziński M. (red.). IRWiR PAN, Warszawa, 215-217.

Summary

The paper concentrates on the analysis of the conditions and directions of the Polish agricultural policy in the nearest future. It defines the most important tasks of the state policy towards the agricultural and rural sector against the background of the global trends and the guidelines of the Common Agricultural Policy of the European Union. The specific character of this sector of the economy decides on the role of the state interventionism as an important development factor. The paper characterizes the dilemmas of selection of concrete directions of the state policy.

Adres do korespondencji:

dr inż. Jacek Chotkowski
Politechnika Koszalińska
Instytut Ekonomii i Zarządzania, Zakład Marketingu
ul. Kwiatkowskiego 6E
75-343 Koszalin
tel. (0 94) 343 91 58
e-mail: jchotkowski@wp.pl